

Ett litet och ett stort plommon

Det plommon som man på Hagbyholm kallar för sviskon, växer alldeles intill herrgården.

Rena detektivarbetet ligger bakom kartläggningen av vilket plommon som är vilket, när de två under tidens gång blandats samman och förväxlats i olika pomologier. Fortfarande är inte allt klarlagt för Mattias Iwarsson, som blev intresserad av ursprunget till en plommonsart som växer i Botan i Uppsala och därför började undersöka ursprunget.

Text och bild: **MATTIAS IWARSSON**

På Botan i Uppsala finns ett gammalt plommonträd som är planterat alldeles utanför Trädgårdskontoret. Jag går ibland och tittar på den gamla aluminiumetiketten som anger "Hagbyholm Balsgård 1979" som ursprung. Trädet ger få, men jättestora, mer än 55 mm långa, plommon varje år och när de är mogna i mitten av augusti smakar de helt underbart. När listorna över mandatsorterna* kom från Nordiska Genbanken framgick det att det var Bergianska

botaniska trädgården i Stockholm som hade ansvar för mandatsorten 'Hagbyholms Sviskon' medan det är Julita som har mandatsorten 'Västmanlands Rödplommon'. Någon gång kollade jag, och visst, det fanns en plats med namnet Hagbyholm i Stockholm,

Erik von Post och Gullmar Henäng vid herrgården Hagbyholm, strax utanför Västerås.

–'Västmanlands Rödpplommon' och 'Hagbyholms Sviskon'

men det fanns också fler orter på andra håll i Sverige med det namnet.

Intresset för sorten ledde till att jag började söka i litteraturen och vad jag fann kan tas som exempel på hur namnen trasslats ihop. Den första beskrivningen av röda plommon fanns i Eneroths Svensk Pomologi från år 1866 och då under namnet 'Westmanlands Rödpplommon' och under samma namn och oförändrad beskrivning i Eneroth från år 1877. Alexandra Smirnoff ändrar skrivsättet och stavningen (1901) till: "Rödpplommon, Västmanlands". Redan i den första beskrivningen, 1866, framkommer att den tagits med för att sorten är värdefull och att den skickats in "af den för fruktodling nitälskande auditör E. J. von Post", som Alexandra Smirnoff senare uttryckte det. Den sägs vara spridd i östra Västmanland och att den förekommer i två former. "Vi beskriva här endast den ena af dessa, den mindre, helröda", 'Västmanlands Rödpplommon'. Genom Alexandra Smirnoffs behandling av sorten vet vi också att 'Västmanlands Rödpplommon' provodlades vid Finska trädgårdsföreningen i Alkärr, Helsingfors, ända sedan dess anläggning på 1870-talet och det var en sort som hon rekommenderade för spridning i södra delen av Finland. 'Västmanlands rödpplommon' återkommer också i Nilsson (1989), Aldén & Ryman 2009 och Svensk Kulturväxtdatabas, SKUD, medan namnet 'Hagbyholms Sviskon' saknas i dessa referenser.

C. G. Dahl gjorde 1935 en studie över alla plommon-sorternas blommors morfologi och med foton av dessa. Här kallas en sort "Hagbyholm eller Hagby-

holms sviskon". Märkligt nog finns inte sorten med senare i hans Pomologi II från år 1943. Där nämns inte heller 'Västmanlands Rödpplommon'. Man kan undra varför båda dessa namn försvann?

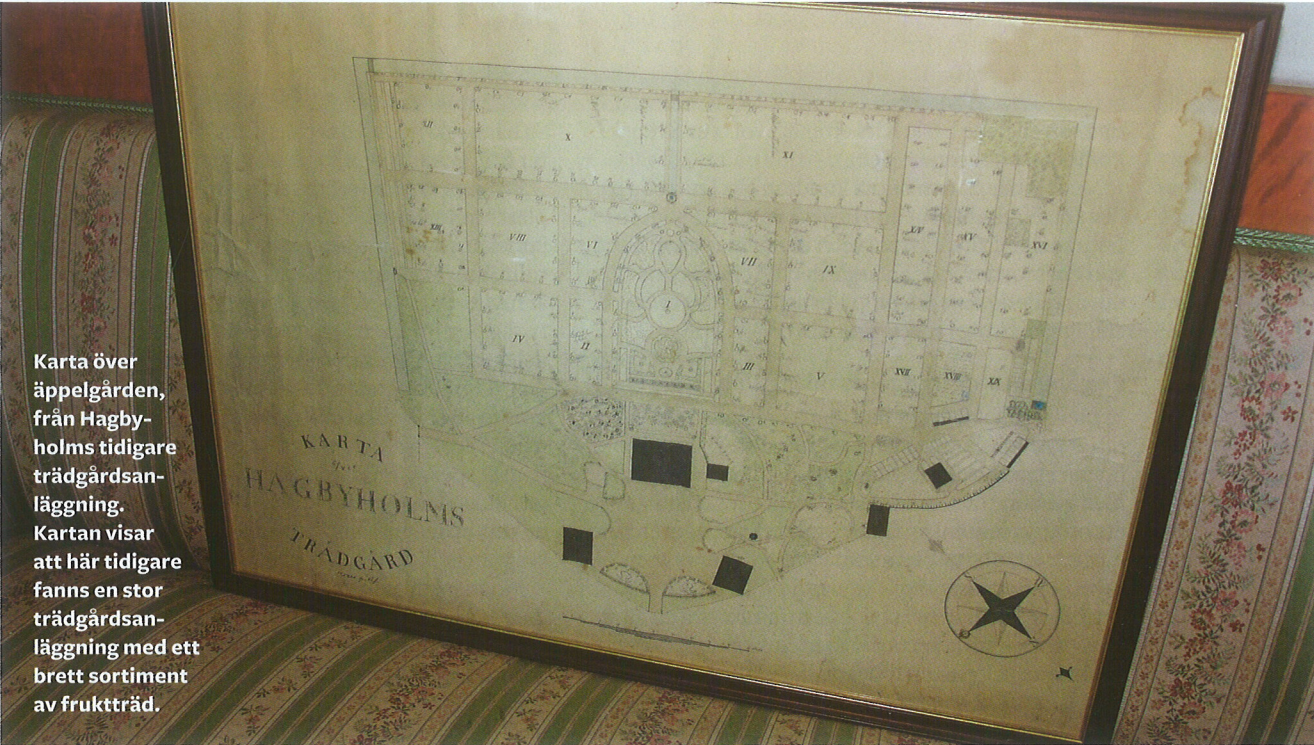
Svaret finns i Västmanland?

Vidare studier ledde mig till en artikel av Axel Pihl (1905) som skriver om 'Hagbyholms Sviskon' eller 'Hagbyholms Katrinplommon'. Där berättas att under 1860-talet har en auditör E. J. von Post (Ernst Jacob von Post, farfars farfar till den nuvarande ägaren) skickat lite rotskott från sin gård Hagbyholm i Västmanland av en sort av plommon sedan "en längre tid odlade". Den spreds sedan från Rosendals Trädgårdsskola i Stockholm under benämningen Hagbyholms sviskon eller Hagbyholms katrinplommon. Färgplanschen är vacker men tyvärr har konstnären tagit fasta på att det kallas sviskon och gett plommonen typisk sviskonform med tydlig avsmalning mot fästet. Varken 'Hagbyholms Sviskon' eller 'Västmanlands Rödpplommon' har någon typisk sviskonform, vilket framgår av fotografierna. Den senare har en oval form och kan ibland vara något lite avsmalnande mot skaftet. Att den förra sorten kallas sviskon kan kanske mer bero på att det är möjligt att torka frukten till sviskon. En betydelse av ordet sviskon är torkade plommon, ofta mörka nästa svarta som hos det vi kallar katrinplommon.

Gullmar Henäng gjorde efterforskningar i Kungliga Skogs- och Lantbruksakademiens arkiv och bibliotek och hittade också en (samma?) färgbild i boken ►

*Mandatsort

De sorter som valts ut av Nordiska Genbanken och som ska bevaras kallas för mandatsorter. I dag är det Programmet för odlad mångfald, POM, som har ansvaret för sorterna. Det är 219 äppelsorter, 47 sorters päron, 38 plommon, 29 körsbär, 58 vinbär, 32 krusbär, 29 hallon och 30 sorter av jordgubbar och smulttron. Några andra växtslag finns också med som björnbär, allåkerbär, lingon, blåbär, havtorn och hassel med några sorter av varje. Detta växtmaterial ska finnas dels i en central samling och dels i lokala klonarkiv spridda över hela Sverige. Några infektiösa känsliga bär odlas i skyddade odlingar i växthus.

Karta över äppelgården, från Hagbyholms tidigare trädgårdsanläggning. Kartan visar att här tidigare fanns en stor trädgårdsanläggning med ett brett sortiment av fruktträd.

»Den första beskrivningen av röda plommon fanns i Eneroths Svensk Pomologi från år 1866 och då under namnet 'Westmanlands Rödplommon' ...«

Närbild på plommonet från Hagbyholm, här ituskuret. Ribborna i trädgårdsbordet är exakt 50 mm breda. Samma bord till höger.

Hagbyholms sviskon som växer på Botan i Uppsala. Formen på plommonen gör att artikelförfattaren aldrig skulle kalla dem sviskon.

Olika ord för plommon

Katrinplommon
Produktnamn för torkade plommon med mörkt skal (blå plommon, sviskon).

Krikon
Räkns som en underart under plommon *Prunus domestica* ssp. *institia*. Krikon växer med rotskott och bildar ofta stora plommonlundar när de står kvar efter odlingar. Det finns gula, röda, blå och nästan gröna krikon och frukten kan smaka både gott och dåligt. För att ge bra skörd bör ett plommonträd av annan sort planteras i närheten för att hjälpa till med pollinationen.

Mirabell
Några sorter som anses komma höra till *Prunus domestica* ssp. *syriaca*. Frukterna är små och runda med mycket söt smak. Ett exempel är STOR MIRABELL som kan direkt kopplas ihop med 'Mirabelle de Nancy' som egentligen är det accepterade namnet.

Sviskon
En grupp av några få, blå plommonsorser som är avlånga, till skillnad från rundplommon. De förra smalnar dessutom ofta av mot skaffästet också. Ett exempel: *Prunus domestica* 'Experimentalfältets Sviskon'

► Svenska Frukt sorter i färglagda avbildningar (1912) 1924.

Vid det här laget hade jag frågat runt bland flera pomologer och fått reda på att i Bergianska trädgårdens klonarkiv fanns inget material av 'Hagbyholms Sviskon', men Programmet för odlad mångfald, POM, skulle föröka upp sorten från ett äldre träd i Alnarps tidigare försöksfält för frukt och bär. De uppförökade träden skickades enligt planen till Bergianska botaniska trädgårdens klonarkiv. Tyvärr dog träden nyligen i Bergianska, men nytt material är under uppförökning genom POM.

Gullmar Henäng kunde också rapportera att Alexandra Smirnoff hade med sorten (1901) bland de frukterna "värda att coloreras för det planerade planschverket". Listan över dessa speciellt värdefulla sorter finns i det interfolierade bok-exemplar av Svensk pomologi, som tillhört Alexandra Smirnoff och som Gullmar Henäng numera äger. I detta tillägg finns också sorten 'Hagbyholms Sviskon' med, vilket betyder att hon hade kännedom om att den storfruktiga sorten hade beskrivits efter att vol. 4 av Svensk Pomologi publicerats (1901).

Med de här referenserna kunde vi lätt leta reda på rätt Hagbyholm, som inte ligger i Stockholm, utan i Irsta socken nära Västerås och där fann vi att släkten von Post fortfarande ägde gården. Ett besök hos nuvarande ägaren Erik von Post gjordes av Gullmar Henäng och mig i september 2010.

En gång en stor trädgårdsanläggning

Vi blev mycket trevligt mottagna och informerades om att det en gång i tiden funnits en stor (ca två hektar) trädgårdsanläggning med konstbevattning, med ett hundratal träd väster om gården. Där hade ett brett sortiment av frukt sorter odlats. Ägaren har en detaljerad, stor karta som visar att detta var en mycket fin anläggning.

I dag är alla träd borta och ytan är numera en åker med vallodling. I den norra kanten av åkern, ligger det ursprungliga konstbevattningsdiket ännu öppet. Nära huvudbyggnadens altan visade oss ägarna ett rotäktat plommon med flera stammar, som de i famil-

jen brukar kalla "sviskon". Bladen var mycket stora men tyvärr fanns endast ett enda litet plommon. Det saknas andra plommonsorser i grannskapet som kan pollinera och därför var skörden ofta dålig, berättade ägaren. Detsamma gäller antagligen även trädet i Botaniska trädgården i Uppsala.

I trädgårdens slänt på Hagbyholm närmast huvudbyggnaden ovanför den ursprungliga, numera nedlagda trädgården, fanns ändå några gamla fruktträd kvar som kunde identifieras som: 'Grågylling', 'Klaräpple' (Eneroths) och HÖSTBERGAMOTT. Där växer också fina parksmultron. Det var inte lämplig tid för insamling av plommonsticklingar vid vårt besök, men vid ett återbesök i slutet av april år 2011 kunde några rotskott insamlas för provodling inom POM. De träd som finns i odling i Botan och vid Alnarp är ympade, men genom den här insamlingen finns en chans att undersöka om sorten går att odla på egen rot.

'Hagbyholms sviskon' i Uppsala

Så här beskrivs, med termer från Nilsson 1989, frukter från Botaniska trädgårdens ympade träd.

Frukten är stor (större än 55 mm). Formen är plattrund till oval. Grundfärg gul med röd täckfärg i prickar som sammansmälter. Vaxbeläggningen är tunn, grå. Skafft medellångt, grovt grönt. Skafthålan är mycket djup och trång. Fåra tydlig eller mycket tydlig. Ärr litet och ligger i en försänkning. Hud medeltjock lätt att dra av. Kött gult, fast mycket saftigt och vid full mognad sött smältande med mycket fin arom och är då en god bordsfrukt. Hos väl mogna frukter lossnar stenen lätt. Sten medelstor till stor nedtill spetsig med sidofårer något stympad mot fästet. Buksidans huvudås med kraftig kam. Bredsidan buktar in och har fina gropar. Ryggfåran tydlig. Lukt svag, angenäm.

Mognar i mitten av augusti. Vacker, fin och god dessertfrukt.

Trädet växer relativt kraftigt, med mycket stora, mörkgröna blad och bildar en hög krona. Zon IV.

Alexandra Smirnoffs beskrivning av 'Rödplommon, Västmanlands' är följande:

Frukten 34 mm lång, 33 mm bred, medelstor, rundat eller kort äggformig; fåran utgöres endast av en söm (av bilden framgår att fåran är djup och mycket tydlig! Mattias Iwarssons kommentar), märket brunt ovanpå fruktens spets.

Stjälken 14 mm lång, kort och grov, grön, i grund fördjupning.

Huden tämligen tjock, syrlig; färgen blekröd med mörkare, fina prickar, helt betäckt med ljus rödblå dagg. Köttet dunkelt grön-gult saftigt, med tämligen rikt blandad smak.

Stenen sned, med ganska stora ryggkanter, ej särdeles tjock, lossnar ej helt från köttet.

Mognadstid: början och medlet av september (mitten eller slutet av augusti! Mattias Iwarssons kommentar).

Trädet växer friskt och frodigt. Årskott glatta, rödblåa på solsidan, spensliga. Lämpar sig väl till plantering i backar vilka man med minsta besvär och kostnad vill göra fruktbarande.

Frukten kan användas såsom bordsfrukt.”

Här följer den kortfattade beskrivningen av 'Västmanlands Rödpplommon' hos Nilsson, 1989.

”Frukten är medelstor, rundad med tämligen tjock hud, blekröd färg med mörkare, fina prickar och ljus rödblå dagg. Köttet är grön-gult, saftigt och tämligen gott. Mognar i början eller mitten av september. Trädet växer friskt och frodigt och fortplantar sig rikt genom rotskott.”

Slutsats

Det är verkligen två olika sorter som Eneroth 1866 nämner, och att han beskriver 'Västmanlands Rödpplommon' som ska ha mindre, helröda plommon. Den andra sorten beskrivs av Axel Pihl 1905 under namnet 'Hagbyholms Sviskon'. Pihl påpekar att sorten ”tillhör en grupp bland plommon, som är tämligen rik på hvarandra mycket liknande, nästan samtidigt mognande och följaktligen lätt förväxlade sorter som Västmanlands rödpplommon, Stora sockersviskon och Experimentalfältets sviskon m.fl.”

Man får då förmoda att det var den större, inte hel-►

Plommonkvistar och fyra plommon från Gryts torp i Julita till vänster som kan jämföras med de tre från Botan till höger. Här ser man tydligt skillnaden både i storlek och på fruktköttets färg.

»Nära huvudbyggnadens altan visade oss ägarna ett rotäktat plommon med flera stammar, som de i familjen brukar kalla "sviskon".«

- röda sorten som sprids under namnet 'Hagbyholms sviskon'. Vilken av de båda sorterna som numera växer vid Hagbyholms gård är svårt att bestämma på den enda frukt som hittades 2011.

Plommonträden dog

Alla plommonträd i Julitas klonarkiv dog tyvärr under den kalla vintern 2010/2011 enligt Eva Eneblad, Julita. Hon hade vänligheten att hämta frukt från ursprungsklonen för deras material av 'Västmanlands Rödplommon'. Det var Håkan Svensson som hittade klonen för många år sedan vid Gryts torp, som ligger mellan Julita och Julita kyrka, i Södermanland.

Stein Harald Hjeltnes (2005) vid den Norska genbanken genomförde en inventering av rotäktat plommon i Norge. Man fann, precis som i Sverige, många olika typer röda, gula, blå och nästan gröna. De flesta var krikon, *Prunus domestica* ssp. *institia*, och en typ visade sig vara mycket lik och förmodades vara 'Västmanlands rödplommon'. Arbetet mynnade ut i en önskan om att starta ett nordiskt gemensamt projekt, eventuellt inkluderande de baltiska staterna, för att undersöka de genetiska resurserna och för att kunna slå fast vilka sorter som finns och bedöma deras odlingsvärde och möjligheten att använda dem i växtförädlingen av nya sorter. Ett sådant projekt skulle använda de moderna biotekniska metoderna för säker klassificering. 🌱

Litteratur

Aldén, Björn & Ryman, Svengunnar 2009. Våra kulturväxters namn, ursprung och användning. Stockholm.

Dahl, Carl G. 1935. Morphological studies of plum flowers. Permanenta kommittén för fruktodlingsförsök. Meddelanden 38. Malmö.

Dahl, Carl G., 1943. Pomologi: beskrivningar över de viktigaste i Sverige odlade fruktarterna. 2a uppl. Stockholm.

Eneroth, Olof, 1864–1866. Svensk Pomona. Stockholm. Vol. 2. uppl. I.

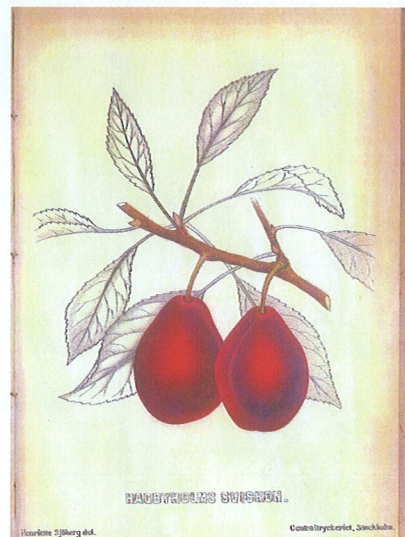
Eneroth, Olof, 1877. Inledning till fruktträdens och trädfruktarnas beskrivning. Vol. 2. uppl. 2. Stockholm.

Eneroth, Olof & Smirnoff, Alexandra 1901. Handbok i svensk pomologi. Vol. IV Körsbär och plommon. 3e tillökade uppl. Stockholm.

Hjeltnes, Stein Harald 2005. Rotekte plommesorter i Norge. Rapport utarbetad för genresursutvalget för planter. Planteforsk Njös.

Nilsson, Anton 1989. Våra päron-, plommon-, och körsbärssorter. Deras historia, egenskaper och kännetecken. Örebro.

Pihl, Axel 1905. Hagbyholms sviskon, en färglagd tafla. Svenska Trädgårdsföreningens tidskrift 1905: 113-114 och färgplansch.

Plansch av Henriette Sjöberg, från år 1905. Den är illustration till Axel Pihls beskrivning av sorten 'Hagbyholms Sviskon'. Formen på plommonen är kraftigt överdriven för att få dem att se ut som sviskon.

impecta
FRÖHANDEL

VÄRNA OM VÅRT KULTURARV

På Impecta Fröhandel brinner vi lite extra för gamla, genuina frösorter som är värda att bevara för kommande generationer. Titta närmare på våra kvalitetsområden Eko och Kulturarv. Många sorter lämpar sig utmärkt för höstsådd.

Handla i lugn och ro på impecta.se. Normalt har du dina fröer inom tre vardagar.

♥ Eko

Ekologiska fröer för hälsa och miljö.

👑 Kulturarv

Fröer som bevarar den biologiska mångfalden.

